

แนวทางการเสริมสร้างคุณลักษณะบัณฑิตไทยในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน

ไสว พักขาว

ค.ศ. (หลักสูตรและการสอน), ผู้ช่วยศาสตราจารย์
คณะศึกษาศาสตร์,
มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

บทคัดย่อ

การเตรียมบัณฑิตไทยให้พร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนนั้นควรต้องทำให้บัณฑิตที่จบการศึกษาทราบถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและภาวะคุกคามของการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนสำหรับประเทศไทยเสียก่อน จากนั้นจึงเตรียมความพร้อมในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้ 1) สร้างความเข้าใจในเรื่องการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกัน 2) สร้างค่านิยมและแนวปฏิบัติร่วมกันของอาเซียนในด้านต่างๆ 3) เตรียมความพร้อมสำหรับบุคลากรในสาขาต่างๆ ให้มีความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษ และภาษาท้องถิ่น เนื่องจากอาเซียนใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษากลางในการประสานงาน 4) ศึกษาวัฒนธรรมของประเทศสมาชิก โดยเฉพาะประเทศที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันเพื่อสร้างความเข้าใจ และการปฏิบัติต่อประชาชนเหล่านั้นได้อย่างถูกต้อง การเสริมสร้างคุณลักษณะบัณฑิตไทยในการก้าวเข้าสู่การแข่งขันในประชาคมอาเซียนมีประเด็นที่สำคัญ 4 ประเด็น คือ 1) ความรู้ ความเข้าใจในประเทศอาเซียน 2) ความสามารถในการสื่อสาร 3) อุปนิสัยนักคิดที่ดี และ 4) จิต 5 ลักษณะสำหรับอนาคต

บัณฑิตไทยที่ได้รับการเสริมสร้างคุณลักษณะดังกล่าวข้างต้นจะเป็นผู้ที่สามารถดำรงชีวิตในประชาคมอาเซียนได้อย่างมีความสุขและสามารถใช้ความสามารถของตนเองได้อย่างสร้างสรรค์

คำสำคัญ: คุณลักษณะบัณฑิตไทย, ประชาคมอาเซียน

The Approach to Enhance Thai Graduate Attributes towards the ASEAN Community

Sawai Fakkao

Ph.D. (Curriculum and Instruction), Assistant. Professor,
Dean of Faculty Graduate School
Chandrakasem Rajabhat University

Abstract

The approach to enhance Thai graduate attributes towards the ASEAN community should be start with realizing them about strengths, weaknesses, opportunities and threats of being as a member in ASEAN Community. and Then prepare them in the following approaches : 1) understanding of the ASEAN community 2) create shared values and practices between the members of ASEAN 3) enhance the ability to use English as the common language in ASEAN and 4) understanding the differences of the multi-cultures of the ASEAN countries. Finally, enhance their attributes in four main issues : knowledge and understanding of ASEAN countries, ability to communicate, habits of Mind and five minds for the future.

Therefore, Thai graduates who are enhancing with the attributes above will live happily in ASEAN community and show their capabilities in creative ways.

Keywords: Thai graduate attributes , ASEAN community

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปี พ.ศ. 2558 ข้างหน้าจะมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นแก่บรรดาประเทศและประชาชนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ครั้งสำคัญที่สุดอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือการก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การที่มีการร่วมก่อตั้งประชาคมอาเซียนขึ้นมา นั้น ประเทศผู้ร่วมก่อตั้งมีเหตุผลหลักในการก่อตั้งอย่างน้อย 5 ประการ ได้แก่ การป้องกันความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น การส่งเสริมการระงับข้อพิพาทโดยสันติวิธี การส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในภูมิภาคนี้ การเพิ่มอำนาจต่อรองของประเทศสมาชิกและการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันกับภูมิภาคอื่น โดยมีการกำหนดเป้าหมายในการจัดตั้งประชาคมอาเซียนไว้ 7 ประการ คือ 1) ส่งเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคมและวัฒนธรรม 2) ส่งเสริมการมีเสถียรภาพ สันติภาพ และความมั่นคงของภูมิภาค 3) ส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม วิชาการ วิทยาศาสตร์ และด้านการบริการ 4) ส่งเสริมความร่วมมือซึ่งกันและกันในการฝึกอบรมและการวิจัย 5) ส่งเสริมความร่วมมือในด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม การค้า การคมนาคม การสื่อสารและการปรับปรุงมาตรฐานการดำรงชีวิต 6) ส่งเสริมการมีหลักสูตรการศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ 7) ร่วมมือกับองค์กรระดับภูมิภาคและองค์กรระหว่างประเทศ ซึ่งในประชาคมอาเซียนนั้นมีการแบ่งออกเป็น 3 ประชาคมย่อยหรือ 3 เสาหลัก ได้แก่ ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน ในการเตรียมบัณฑิตไทยให้พร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนควรเสริมสร้างคุณลักษณะของบัณฑิตเหล่านั้นให้มีความรู้ความเข้าใจในจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและภาวะคุกคามของการเข้าสู่

ประชาคมอาเซียนต่อประเทศไทยเสียก่อนในเบื้องต้น

จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและภาวะคุกคามในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนสำหรับประเทศไทย

สิ่งที่เป็นจุดแข็งสำหรับประเทศไทย ประกอบด้วย การเป็นฐานการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมและสินค้าเกษตรหลายรายการรายใหญ่ของโลก มีที่ตั้งที่เอื้อต่อการเป็นศูนย์กลางโครงข่ายเชื่อมโยงคมนาคมด้านต่างๆ มีสาธารณูปโภคพื้นฐานทั่วถึง มีระบบธนาคารค่อนข้างเข้มแข็ง และมีแรงงานจำนวนมาก

สิ่งที่เป็นจุดอ่อนของประเทศไทย ได้แก่ แรงงานส่วนใหญ่ยังขาดทักษะ เช่น ทักษะการสื่อสาร ทักษะการคิด ทักษะการทำงานเป็นทีมและเทคโนโลยีการผลิตส่วนใหญ่ยังเป็นชั้นกลาง

สิ่งที่เป็นโอกาสของประเทศไทยมีหลายด้านด้วยกัน ได้แก่ ภาคการค้ามีการขยายตลาดส่งออกสินค้า และการนำเข้าวัตถุดิบ/สินค้าชั้นกลาง ราคาต่ำลง ภาคการลงทุนมีโอกาสออกไปลงทุนต่างประเทศและดึงนักลงทุนภายนอกประเทศมาลงทุนมากขึ้น ภาคบริการ จะมีโอกาสจากการเปิดเสรีทางการค้าและบริการเกี่ยวกับการบริการทางด้านสุขภาพ ในลักษณะ Medical hub ในประชาคมอาเซียน การเคลื่อนย้ายฝีมือแรงงานอย่างเสรีในวิชาชีพ 7 สาขา ประกอบด้วย วิศวกร สถาปนิก แพทย์ ทันตแพทย์ พยาบาล นักสำรวจ และนักบัญชี สามารถเดินทางไปทำงานในประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียนได้โดยเสรี

สิ่งที่เป็นภาวะคุกคามของประเทศไทย จะมีความขึ้น ได้แก่ การแข่งขันทางการค้า มีนักลงทุนจากต่างชาติมาแข่งขันกับคนไทย มีสินค้าทางการเกษตรและสินค้าของต่างชาติหลั่งไหลเข้ามา มีชาวต่างชาติเข้ามาทำงานในอาชีพต่างๆ แข่งกับคนไทย

มีสถาบันการศึกษาจากต่างประเทศจะเข้ามา เปิดสอนแข่งกับสถาบันการศึกษาของไทย และมีโรคติดต่อบางอย่างแพร่ระบาดมากับแรงงานต่างชาติ

นอกจากจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และ ภาวะคุกคามดังกล่าวแล้ว สิ่งที่ต้องนำมาพิจารณา ประกอบการเตรียมความพร้อมสำหรับบัณฑิตไทย ในการก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียน คือ ความรู้ ทักษะ และ คุณลักษณะ สำหรับศตวรรษที่ 21 เนื่องจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองโลก รวมทั้งของประเทศไทยที่เปลี่ยนไป ทำให้ประชากร ในโลกยุคใหม่ต้องการความรู้และทักษะใหม่ เพื่อให้มีความพร้อมสำหรับการอยู่ในโลกสมัย ใหม่นี้ และการศึกษาที่เป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะสร้างทักษะ ต่าง ๆ เพื่อให้ประชากรในประเทศมีความรู้และ ทักษะที่เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลกได้ ดังนั้นจึงจำเป็น อย่างยิ่งที่การจัดการศึกษาจะต้องมี การเปลี่ยนแปลงหรืออาจถึงขั้นต้องปฏิวัติ เนื่องจาก ระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไม่เพียงพอและ ไม่สามารถสร้างทักษะที่จำเป็นให้กับผู้เรียนได้ อีกต่อไป สำหรับความรู้นอกจากความรู้ในสาขา วิชาที่จบมาแล้ว ความรู้เชิงบูรณาการเกี่ยวกับ โลก การเงิน เศรษฐกิจ ธุรกิจและการเป็นผู้ประกอบการ สิทธิ หน้าที่พลเมือง สุขภาพและสิ่งแวดล้อม นับเป็นความรู้ที่สำคัญมาก ในส่วนของทักษะที่จำเป็น มีทักษะอย่างน้อย 3 ด้าน คือ ทักษะการเรียนรู้และ นวัตกรรม ได้แก่ การคิดสร้างสรรค์ การแก้ปัญหา การสื่อสารและการทำงานร่วมกับผู้อื่น ทักษะชีวิต และการทำงาน ได้แก่ การปรับตัว ทักษะทางสังคม และการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ เทคโนโลยี สำหรับคุณลักษณะที่จำเป็นมีอย่างน้อย 3 ด้านเช่นกัน คือ คุณลักษณะด้านการทำงาน ได้แก่ การปรับตัว ความเป็นผู้นำ คุณลักษณะด้านการเรียนรู้ ได้แก่ การนำตนเองตรวจสอบการเรียนรู้ของ ตนเอง และคุณลักษณะด้านศีลธรรม ได้แก่

การเคารพผู้อื่น ความซื่อสัตย์ และการสำนึกใน ความเป็นพลเมืองที่ดี

แนวทางการเตรียมความพร้อมสำหรับคนไทย

ในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ในปี พ.ศ. 2558 นั้นมีสิ่งประเทศไทยต้องเตรียม ความพร้อมของคนไทยดังต่อไปนี้

1. สร้างความเข้าใจในเรื่องการเข้าสู่ ประชาคมอาเซียน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง ตรงกัน
2. สร้างค่านิยมและแนวปฏิบัติร่วมกัน ของอาเซียนในด้านต่างๆ เช่น ค่านิยมว่าด้วย การไม่ใช้กำลัง ยึดหลักสันติวิธี และการไม่ใช้อาวุธ นิวเคลียร์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ เพื่อสร้าง ความสงบ สันติภายในภูมิภาค
3. เตรียมความพร้อมสำหรับบุคลากร ในสาขาต่างๆ ให้มีความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษ และภาษาท้องถิ่น เนื่องจากอาเซียนใช้ภาษาอังกฤษ เป็นภาษากลางในการประสานงาน ส่วนภาษาท้องถิ่น ใช้สำหรับการติดต่อสื่อสาร และอำนวยความสะดวก ต่อประชาชน และนักท่องเที่ยว
4. ศึกษาวัฒนธรรมของประเทศสมาชิก โดยเฉพาะประเทศที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เช่น วัฒนธรรมของชาวมุสลิม เพื่อสร้างความเข้าใจ และการปฏิบัติต่อประชาชนเหล่านั้นได้อย่างถูกต้อง

แนวทางการเสริมสร้างคุณลักษณะบัณฑิตไทย ใน การก้าวสู่ประชาคมอาเซียน

สิ่งที่เป็นประเด็นสำคัญในวงการศึกษายุค ใหม่ นี้ คือ การเตรียมความพร้อมในการก้าวเข้าสู่ ประชาคมอาเซียนที่จะมาถึงในเวลาอันใกล้นี้ สถาบันที่จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับปริญญาตรีขึ้นไป คงต้องรับผิดชอบ ในการผลิตบัณฑิตให้มี คุณลักษณะที่เหมาะสมกับการก้าวเข้าสู่ประชาคม

อาเซียนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แนวทางการเสริมสร้างคุณลักษณะบัณฑิตไทยสำหรับการก้าวเข้าสู่การแข่งขันในประชาคมอาเซียนและเวทีโลกที่สำคัญในนี้ขอเสนอไว้ 4 ประเด็น ดังต่อไปนี้ ได้แก่ การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในประเทศอาเซียน การเสริมสร้างความสามารถในการสื่อสาร การเสริมสร้างอุปนิสัยของนักคิดที่ดีและการเสริมสร้างจิต 5 ลักษณะสำหรับอนาคต

1. การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในประเทศอาเซียน การอยู่ร่วมกันในประชาคมอาเซียนมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้เขารู้เราให้มากที่สุด บัณฑิตไทยจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจประเทศอื่นๆ ในกลุ่มอาเซียนอย่างลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การเมือง การปกครอง ศาสนาและความเชื่อต่างๆ ศิลปวัฒนธรรม ระบบการจัดการศึกษา อาชีพ สภาพทางภูมิศาสตร์ ทรัพยากร สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคม การมีความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวจะทำให้สามารถทำงานร่วมกับคนที่มาจากประเทศในกลุ่มอาเซียนได้อย่างราบรื่น ไม่เกิดความขัดแย้งหรือเข้าใจผิดซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังควรรู้ จุดอ่อน จุดแข็งของประเทศต่างๆ ในกลุ่มอาเซียนด้วย ตัวอย่างเช่น

สาธารณรัฐสิงคโปร์ มีจุดแข็งเกี่ยวกับรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีสูงสุดของอาเซียน และติดอันดับ 15 ของโลก การเมืองมีเสถียรภาพ เป็นศูนย์กลางทางการเงินระหว่างประเทศ แรงงานมีทักษะสูง ชำนาญด้านการจัดการทรัพยากรบุคคล และธุรกิจ มีที่ตั้งเอื้อต่อการเป็นศูนย์กลางเดินเรือ ส่วนจุดอ่อน ต้องพึ่งพาการนำเข้าวัตถุดิบและขาดแคลนแรงงานระดับล่างและมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินธุรกิจสูง

สาธารณรัฐอินโดนีเซีย มีจุดแข็ง คือ มีขนาดเศรษฐกิจใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นตลาดขนาดใหญ่ (ประชากรมากเป็นอันดับ 4

ของโลกและมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) มีชาวมุสลิมมากที่สุดในโลก มีทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายและมีจำนวนมาก โดยเฉพาะถ่านหิน น้ำมัน ก๊าซธรรมชาติ โลหะต่างๆ และมีระบบธนาคารค่อนข้างแข็งแกร่ง จุดอ่อน คือ ที่ตั้งเป็นเกาะและกระจายตัว สาธารณูปโภคพื้นฐานยังไม่พัฒนาเท่าที่ควร โดยเฉพาะการคมนาคมและการเชื่อมโยงระหว่างประเทศ

มาเลเซีย มีจุดแข็ง คือ รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีอยู่ในอันดับ 3 ของอาเซียน มีปริมาณสำรองน้ำมันมากเป็นอันดับ 3 และก๊าซธรรมชาติมากเป็นอันดับ 2 ของเอเชียแปซิฟิก มีระบบโครงสร้างพื้นฐานครบวงจรและแรงงานมีทักษะ จุดอ่อนคือมีจำนวนประชากรค่อนข้างน้อย ทำให้ขาดแคลนแรงงาน โดยเฉพาะระดับล่าง

บรูไนดารุสซาลาม มีจุดแข็ง คือ รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีอยู่ในอันดับ 2 ของอาเซียน และอันดับ 26 ของโลก การเมืองค่อนข้างมั่นคง และเป็นผู้ส่งออกน้ำมัน และมีปริมาณน้ำมันสำรองอันดับ 4 ของอาเซียน จุดอ่อน คือ ที่ตั้งห่างไกลจากประเทศสมาชิกอาเซียน มีระบบโครงสร้างพื้นฐานและสวัสดิการทางสังคมยังไม่พัฒนาเท่าที่ควร

สาธารณรัฐฟิลิปปินส์ มีจุดแข็ง คือ มีประชากรมากเป็นอันดับ 12 ของโลก และแรงงานทั่วไปมีความรู้และสื่อสารภาษาอังกฤษได้ จุดอ่อน คือ ที่ตั้งเป็นเกาะและกระจายตัว อยู่ห่างไกลจากประเทศสมาชิกอาเซียน มีระบบโครงสร้างพื้นฐานและสวัสดิการทางสังคมยังไม่พัฒนาเท่าที่ควร

สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม มีจุดแข็ง คือ มีประชากรมากเป็นอันดับ 14 ของโลก มีปริมาณน้ำมันสำรองมากเป็นอันดับ 2 ของเอเชียแปซิฟิก มีแนวชายฝั่งทะเลยาวกว่า 3,200 กิโลเมตร การเมืองมีเสถียรภาพ และค่าจ้างแรงงานเกือบต่ำสุดในอาเซียน รองจากกัมพูชา

จุดอ่อน คือ ระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานยังไม่ได้
รับการพัฒนาเท่าที่ควรและต้นทุนที่ดินและค่าเช่า
สำนักงานค่อนข้างสูง

ราชอาณาจักรกัมพูชา มีจุดแข็ง คือ
มีทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายและอุดมสมบูรณ์
โดยเฉพาะน้ำป่าไม้ แร่ชนิดต่างๆ และ ค่าจ้างแรงงาน
ต่ำสุดในอาเซียน จุดอ่อน คือ ระบบสาธารณูปโภค
พื้นฐานยังไม่พัฒนาเท่าที่ควรและพื้นที่ส่วนใหญ่
เป็นที่ราบสูงและภูเขา การคมนาคมไม่สะดวก
ไม่มีทางออกทะเล

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
มีจุดแข็ง คือ มีทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายและ
อุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะน้ำและแร่ชนิดต่างๆ
การเมื่อมีเสถียรภาพ และค่าจ้างแรงงานค่อนข้างต่ำ
จุดอ่อน คือ มีระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานยังไม่
พัฒนาเท่าที่ควร และพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง
และภูเขา การคมนาคมไม่สะดวก ไม่มีทาง
ออกสู่ทะเล

สหภาพพม่ามีจุดแข็ง คือ มีทรัพยากร
ธรรมชาติ น้ำมันและก๊าซธรรมชาติจำนวนมาก
มีพรมแดนเชื่อมโยงจีนและอินเดียและค่าจ้าง
แรงงานค่อนข้างต่ำ จุดอ่อน คือ ระบบสาธารณูปโภค
พื้นฐานยังไม่พัฒนาเท่าที่ควร และมีความไม่แน่นอน
ทางการเมือง และนโยบาย

การเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจใน
ประเทศอาเซียน รวมทั้งการรู้จักจุดแข็ง จุดอ่อนของ
แต่ละประเทศทำให้บัณฑิตมองเห็นช่องทางใน
การทำงานการลงทุนทำธุรกิจ หรือทำความร่วมมือ
กับประเทศเหล่านั้น ได้อย่างเหมาะสมกับบริบท
ของประเทศเหล่านั้น

**2. การเสริมสร้างความสามารถใน
การสื่อสาร** การสื่อสารเป็นความสามารถที่สำคัญ
มากในปัจจุบัน เพราะ ทุกวันนี้เราอยู่ในยุคที่เป็น
โลกไร้พรมแดนซึ่งมีการติดต่อสื่อสารกันอย่าง

กว้างขวาง ความสามารถในการสื่อสารนั้นครอบคลุม
การใช้ภาษาทั้งการฟัง การพูด การอ่าน การเขียน
และด้านการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในรูปแบบ
ต่างๆ บัณฑิตไทยควรมีความสามารถในการใช้
ภาษาในการสื่อสารได้อย่างน้อย 3 ภาษา ได้แก่
ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และ ภาษาของประเทศใน
กลุ่มอาเซียน สิ่งที่เป็นปัญหาในปัจจุบัน พบว่า
บัณฑิตไทยส่วนใหญ่ยังมีความสามารถในการใช้
ภาษาอังกฤษในการสื่อสารในระดับต่ำซึ่งจะเป็น
ปัญหาในการทำงานในอนาคตหากไม่มีการปรับปรุง
หรือพัฒนาศักยภาพด้านนี้ เพราะประชาคมอาเซียน
ได้กำหนดให้ภาษาอังกฤษเป็นภาษากลางในการใช้
ติดต่อสื่อสารกันระหว่างประเทศที่เป็นสมาชิกของ
ประชาคมอาเซียน ซึ่งต้องยอมรับว่าบัณฑิตของ
บางประเทศมีความสามารถในการใช้
ภาษาอังกฤษเหนือกว่าบัณฑิตไทย เช่น สิงคโปร์
มาเลเซีย และเวียดนาม เป็นต้น จากการวัด
ความสามารถด้านภาษาอังกฤษ (English Proficiency)
ของคนไทยปี 2011 ของสถาบันสอนภาษา
Education First (EF) ปรากฏว่าความสามารถด้าน
ภาษาอังกฤษของไทยอยู่ในอันดับที่ 42 จาก 44
ประเทศ โดยจัดอยู่ในกลุ่มความสามารถด้าน
ภาษา ภาษาอังกฤษ ต่ำมาก (Very Low Proficiency)
ในส่วนของการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการสื่อสาร
ถือว่าบัณฑิตไทยก็ยังสามารถด้านนี้ในระดับ
ดีแต่ในส่วนของความรู้และความสามารถในภาษา
ของประเทศเพื่อนบ้านหรือประเทศอื่นที่เป็นสมาชิก
ของประชาคมอาเซียนยังเป็นสิ่งที่ต้องผลักดันและ
ส่งเสริมให้มากยิ่งขึ้น เพราะหากไม่เรียนรู้ภาษาของ
ประเทศใกล้เคียงจะเกิดข้อเสียเปรียบอย่างมาก

การเสริมสร้างความสามารถในการสื่อสาร
โดยเฉพาะการใช้ภาษาอังกฤษซึ่งได้ถูกกำหนดเป็น
ภาษากลางที่ใช้สื่อสารระหว่างประเทศสมาชิกใน
อาเซียนเป็นสิ่งที่สถาบันการศึกษาและหน่วยงานที่

เกี่ยวข้องต้องเร่งรัดดำเนินการให้เร็วที่สุดเพื่อเพิ่มศักยภาพในการสื่อสารของบัณฑิตให้สามารถทำงานและการใช้ชีวิตอย่างมีความสุขในประชาคมอาเซียน

3. การเสริมสร้างอุปนิสัยนักคิดที่ดี
อุปนิสัยนักคิดที่ดี (Habits of Mind) เป็นคุณลักษณะของคนฉลาดที่จะทำเมื่อเผชิญกับปัญหาและอุปสรรค ซึ่ง คอสตาและแคลลิก (Costa and Kallick, 2000) ได้เสนอไว้ 16 ประการดังนี้

3.1 การคิดแบบยืดหยุ่น (Thinking flexibly) เป็นคุณลักษณะของบุคคลที่สามารถปรับเปลี่ยนความคิดของตนเองได้เมื่อรับข้อมูลใหม่ สามารถคิดหาทางเลือกได้หลายทาง มองเห็นทั้งภาพรวมและรายละเอียด สามารถทำงานหลายอย่างได้ในเวลาเดียวกัน และพยายามคิดริเริ่มในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ผู้ที่มีการคิดแบบยืดหยุ่นจึงเป็นผู้ที่สามารถจะทำงานจนบรรลุเป้าหมายได้ดีกว่าผู้ที่มีการคิดแบบยึดติด เพราะผู้ที่มีความคิดแบบยึดหยุ่นจะไม่ยึดติดกับแนวทางใดแนวทางหนึ่ง และสามารถหาทางออกได้เสมอในกรณีที่ต้องเผชิญกับปัญหาหรืออุปสรรค

3.2 การสร้างสรรค์ จินตนาการ และนวัตกรรม (Creating, imagining and innovating) เป็นคุณลักษณะที่มีสำคัญมากของบัณฑิต สำหรับการทำงานในยุคปัจจุบันต้องการคนที่มีความสามารถในการคิดนอกกรอบ คิดสิ่งแปลกใหม่ที่มีประโยชน์ มีจินตนาการที่กว้างไกล จนสามารถนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ผู้ที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงในโลกล้วนแต่เป็นบุคคลที่มีความสามารถในการสร้างสรรค์ จินตนาการและสร้างนวัตกรรมทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่น บิลล์ เกต ผู้พัฒนาระบบปฏิบัติการวินโดวส์และซอฟต์แวร์ประยุกต์ สตีฟ จ๊อบ ผู้พัฒนาไอโฟนและ

ไอแพด มาร์ค ซัคเคอร์เบิร์ก ผู้พัฒนาเฟซบุ๊ก เป็นต้น

3.3 การเปิดใจใฝ่เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (Remaining open to continuous learning) การจะเป็นบัณฑิตที่มีศักยภาพสูงได้จะต้องเป็นผู้ที่เปิดใจใฝ่เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง อย่าพอใจกับสิ่งที่เรารู้ เพราะความรู้ใหม่เกิดขึ้นตลอดเวลา การเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นมาก แม้ในการทำงานก็ต้องเรียนรู้สิ่งใหม่อยู่ตลอดเวลา ผู้ที่ไม่เรียนรู้สิ่งใหม่ก็จะกลายเป็นผู้ที่ล้าหลังในที่สุด

3.4 การฟังด้วยความเห็นใจและเข้าใจ (Listening with understanding and empathy) เป็นคุณลักษณะของผู้ที่เป็นนักฟังที่ดี คือ การฟังด้วยความเห็นใจและพยายามเข้าใจผู้อื่น เพื่อที่จะรับรู้ความคิดของผู้อื่นที่อาจแตกต่างจากของตนเอง เมื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียนแล้วการทำงานอาจมีคนหลายชาติหลายภาษามาทำงานด้วยกัน การฟังด้วยความเห็นใจและเข้าใจเป็นวิธีการเรียนรู้ที่ดีอย่างหนึ่งเพราะได้เรียนรู้จากผู้อื่นทั้งด้านความรู้ ความคิด อีกทั้งยังเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อีกด้วย

3.5 การรู้จักตอบสนองอย่างตื่นตัว ตื่นใจ (Responding with wonderment and awe) เป็นคุณลักษณะที่แสดงถึงการเป็นผู้ที่กระตือรือร้น สนใจใฝ่เรียนรู้ สนุกกับการเรียนรู้ มองโลกว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์ มีสิ่งที่ยังไม่รู้อีกมากมายทั้งที่สวยงามและลึกลับ พร้อมทั้งจะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ตลอดเวลา คนที่มีอุปนิสัยในลักษณะนี้จะเป็นที่ต้องการของทุกหน่วยงานในปัจจุบันทั้งในและต่างประเทศ

3.6 การรวบรวมข้อมูลด้วยประสาทสัมผัสทุกทาง (Gathering data through all senses) เป็นคุณลักษณะที่แสดงถึงการเป็นคนช่างสังเกต มีความรอบคอบ และการพยายามรวบรวมข้อมูลที่ได้จากประสาทสัมผัสทุกทาง ทั้งทางตา หู จมูก ลิ้น

และการสัมผัส การรวบรวมข้อมูลด้วยประสาทสัมผัสทุกทางจะทำให้ได้ข้อมูลรอบด้านหรือหลายมิติเพื่อนำมาใช้ในการคิด การทำงาน หรือการตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม

3.7 การช่างซักถามและระบุปัญหา (Questioning and problem posing) เป็นคุณลักษณะที่แสดงถึง การเป็นคนที่มีเจตคติที่ดีต่อการใช้คำถาม และพยายามพัฒนากลยุทธ์ในการถามเพื่อรวบรวมข้อมูลที่ต้องการและระบุปัญหาเพื่อแสวงหาคำตอบใหม่ๆ ที่ยังไม่มีใครคิดมาก่อน การมีความกล้าในการซักถามเป็นการแสดงถึงความมั่นใจในตนเอง การซักถามเป็นวิธีหาคำตอบที่ง่ายที่สุดจากแหล่งข้อมูลที่เป็นผู้รู้หรือมีประสบการณ์ตรง นอกจากนี้ความสามารถในการระบุปัญหา ก็เป็นสิ่งที่นำไปสู่การศึกษาค้นคว้าหาคำตอบในภายหลัง ซึ่งในกระบวนการวิจัยให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก อนุสัยการช่างซักถามและระบุปัญหานี้บัณฑิตไทยยังต้องปรับตัวอีกมากพอควร

3.8 การคิดแบบพึ่งพาและแบ่งปัน (Thinking Independently) การทำงานในขณะนี้จำเป็นที่จะต้องทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะการทำงานในปัจจุบันต้องใช้การทำงานเป็นทีมมีการระดมสมอง การแบ่งปันประสบการณ์ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ การคิดแบบพึ่งพาและแบ่งปันจึงเป็นอนุสัยที่สำคัญที่จะช่วยให้การทำงานเป็นทีมดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

3.9 การประยุกต์สิ่งที่เรียนมากับสถานการณ์ใหม่ (Applying past knowledge to new situation) เนื่องจากในชีวิตจริงโดยเฉพาะการทำงาน สถานการณ์ต่างๆ คงไม่เหมือนกับการเรียนในห้องเรียน ดังนั้นบัณฑิตจึงต้องสามารถนำความรู้เดิมที่เคยเรียนมาประยุกต์กับสถานการณ์ใหม่ได้อย่างเหมาะสม เพราะความเก่งของคนก็สามารถดูได้จากคุณลักษณะข้อนี้ได้เป็นอย่างดี

3.10 เกะติดเรื่องที่เกิดขึ้น (Persisting) เป็นคุณลักษณะที่แสดงถึงการเป็นผู้ที่มีความขยันอดทน ไม่ท้อถอย หรือยอมแพ้ต่ออุปสรรคและความยากลำบาก มีความเพียรพยายาม มุ่งมั่นในการทำงานจนกว่างานจะบรรลุเป้าหมายไม่ว่าจะต้องใช้เวลาในการทำงานสักเท่าใดก็ตาม อนุสัยในการเกาะติดเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่จะทำให้ได้รับความไว้วางใจอย่างสูงจากผู้บังคับบัญชา และเพื่อนร่วมงานว่าจะพยายามทำงานให้ดีที่สุดจนกระทั่งประสบความสำเร็จ

3.11 การเสี่ยงอย่างรับผิดชอบ (Taking responsible risks) เป็นคุณลักษณะที่แสดงถึงการเป็นผู้กล้าทำสิ่งใหม่ สิ่งที่แตกต่างกันจากผู้อื่น สิ่งที่คนอื่นทำไม่ได้ หรือยังไม่ได้ทำ การเสี่ยงในสิ่งที่ได้คิดโดยใช้วิจารณญาณ ไตร่ตรองอย่างรอบคอบและรับผิดชอบต่อสิ่งที่ทำอาจกลายเป็นโอกาสที่จะสร้างชื่อเสียงและความสำเร็จมาสู่ตนเองได้ ผู้ที่ประสบความสำเร็จทั้งหลายล้วนแต่ผ่านการกระทำที่เสี่ยงและเคยล้มเหลวมาแล้วทั้งสิ้น

3.12 การใฝ่หาความถูกต้อง แม่นยำ (Striving for accuracy) เป็นคุณลักษณะที่แสดงถึงการเป็นผู้ที่มีความรอบคอบ ทำงานให้ดีที่สุด มีมาตรฐานการทำงานสูง พยายามตรวจสอบ และปรับปรุงงานของตนเองอยู่เสมอ ผู้ที่มีอนุสัยข้อนี้จะได้รับการเชื่อถือในการทำงาน ได้รับความไว้วางใจ และมีความก้าวหน้าในหน้าที่การทำงาน

3.13 การคิดและสื่อสารอย่างชัดเจน และเที่ยงตรง (Thinking and communicating with clarity and precision) เป็นคุณลักษณะที่แสดงถึงการเป็นผู้ที่มีความสามารถในการเขียน การพูดที่ชัดเจนและสามารถถ่ายทอดความคิดของตนเองให้ผู้อื่นรับรู้ รับทราบได้อย่างเที่ยงตรงโดยหลีกเลี่ยงการสรุปเกินความเป็นจริง การบิดเบือนข้อเท็จจริง

ตัดทอนหรือเพิ่มข้อมูลทำให้ผู้ที่รับข้อมูลเกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน

3.14 การคิดเกี่ยวกับเรื่อง que ที่คิด (Thinking about your thinking; Meta - cognition) เป็นคุณลักษณะที่แสดงของผู้ที่สามารถควบคุมการคิดของตนเองได้ มีการวางแผนการทำงานกำกับติดตาม และประเมินผลงานเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังมีความตระหนักเกี่ยวกับสิ่งที่คิด และคำนึงถึงผลกระทบต่อผู้อื่น

3.15 การจัดการกับความใจเร็ว (Managing impulsivity) เป็นคุณลักษณะที่แสดงถึงการเป็นผู้ที่มีความสุขุม รอบคอบ คิดไตร่ตรองก่อนทำการเป็นคนใจเร็วทำอะไรไม่รอบคอบ ขาดความมั่นคงในอารมณ์อาจทำให้เกิดผลเสียหายตามมาอย่างคาดไม่ถึง หรือ ไม่สามารถแก้ไขได้ ดังนั้น บัณฑิตจึงควรฝึกสร้างอุปนิสัยนี้ให้เกิดขึ้นในตนเองเพื่อให้งานที่มีความสุขุมรอบคอบมากขึ้น

3.16 การค้นหาอารมณ์ขัน (Finding humor) เป็นคุณลักษณะที่แสดงถึงการเป็นผู้ที่มีอารมณ์ดี สามารถหัวเราะได้ง่าย และแสดงอารมณ์ขันได้เมื่อพบสิ่งที่แปลกประหลาด หรือ ความไม่เข้ากันของสิ่งต่างๆ รวมทั้งสิ่งที่เกิดขึ้น โดยไม่คาดฝัน คุณลักษณะนี้จะทำให้เป็นคนที่น่ารัก ไม่เป็นคนเครียด หรือจริงจังกับชีวิตและงานจนเกินไป ผู้ที่ทำงานด้วยจะมีความสุขไปด้วย

บัณฑิตไทยที่ได้รับการเสริมสร้างอุปนิสัยนักคิดที่ดีทั้ง 16 อย่างดังกล่าวจะเป็นผู้ที่มีศักยภาพสูงและมีความสามารถในการใช้ศักยภาพได้อย่างสร้างสรรค์ในเวทีอาเซียน

4. การเสริมสร้างจิตห้ำลักษณะสำหรับอนาคต การ์ดเนอร์ (Gardner, 2009) ได้สรุปถึงลักษณะของจิต 5 ลักษณะของผู้ที่ประสบความสำเร็จในศตวรรษที่ 21 ซึ่งประกอบด้วย จิตมีวินัย

(Disciplined Mind) จิตรู้สังเคราะห์ (Synthesizing Mind) จิตสร้างสรรค์ (Creating Mind) จิตรู้เคารพ (Respectful Mind) และจิตรู้จริยธรรม (Ethical Mind) จิตแต่ละลักษณะมีรายละเอียดโดยสังเขป ดังนี้

4.1 จิตมีวินัย (Disciplined Mind) เป็นลักษณะของจิตของผู้ที่มีวินัยในตนเอง ประกอบด้วย การเป็นผู้มีความกล้าหาญ ยุติธรรม ซื่อตรง มุ่งมั่นอดทน ไม่มียศ เชื่อมั่นในเหตุผล เข้าใจผู้อื่น อ่อนน้อมถ่อมตน และสามารถปกครองตนเองได้ การเป็นผู้ที่มีจิตมีวินัยจะทำให้เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับ นับถือจากผู้อื่นและจะประสบความสำเร็จในงานที่ทำ จัดเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบสูงและเป็นที่ต้องการของหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ในทางตรงกันข้ามบัณฑิตที่ขาดจิตมีวินัยถือว่าเป็นผู้ที่มีจุดอ่อนอย่างมาก ทำงานประสบความสำเร็จได้ยาก และไม่เป็นที่ต้องการของผู้ใช้บัณฑิตในหน่วยงานใดๆ เนื่องจากการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนแล้ว ย่อมมีตัวเลือกที่เป็นบัณฑิตที่จบการศึกษาจากประเทศอื่นมากยิ่งขึ้น

4.2 จิตรู้สังเคราะห์ (Synthesizing Mind) เป็นลักษณะของจิตของผู้ที่มีความมุ่งมั่นที่จะทำความเข้าใจข้อมูล กลั่นกรองและประเมินข้อมูลและสารสนเทศจากแหล่งที่หลากหลายมาใช้ประโยชน์ในสิ่งที่ตนเองต้องการปราศจากอคติโดยพยายามทำความเข้าใจข้อมูลอย่างลึกซึ้งจากนั้นนำมาเชื่อมโยงกันเพื่อสร้างเป็นข้อสรุปที่เป็นประโยชน์ มีความหมายต่อตนเองและผู้อื่น จิตรู้สังเคราะห์เป็นจิตที่สำคัญมากในยุคปัจจุบันที่มีข้อมูลข่าวสารมากมายมหาศาล บุคคลที่มีจิตรู้สังเคราะห์จะสามารถกลั่นกรองข้อมูลแล้วสังเคราะห์มาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม ไม่ด่วนสรุปจากข้อมูลที่ยังไม่ครอบคลุมและครบถ้วน นอกจากนี้ยังทำให้รู้ว่าองค์ความรู้ในเรื่องที่สนใจนั้นมีอะไรบ้างและก้าวหน้าไปถึงระดับใด

4.3 จิตสร้างสรรค์ (Creating Mind)

เป็นลักษณะของจิตของผู้ที่พยายามคิดสร้างสิ่งใหม่ๆ หรือแนวปฏิบัติใหม่ นอกกรอบความคิดเดิมที่เป็นประโยชน์ การคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่มีความสำคัญทั้งในการประกอบอาชีพและการใช้ชีวิตส่วนตัวและยังสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของบุคคลในการสร้างนวัตกรรมออกสู่สังคม ซึ่งบางครั้งนวัตกรรมที่สร้างขึ้นอาจมีส่วนที่จะเปลี่ยนแปลงโลกได้ จิตสร้างสรรค์จึงมีความจำเป็นมากขึ้นเรื่อยๆ บุคคลที่มีจิตสร้างสรรค์จะสามารถผลิตผลงานที่แปลกใหม่ไม่เหมือนใคร ซึ่งจะเป็จุดเด่นและจุดขายให้กับตนเองหรือองค์กรได้เป็นอย่างดี ยิ่งในยุคปัจจุบันเป็นยุคแห่งเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ (Creative Economy) จิตสร้างสรรค์น่าจะสำคัญที่สุดในการทำงานเพราะการสร้างสรรค์ผลงานที่ดีกว่าแปลกใหม่มากกว่านั้นวันข้างหน้าที่ต้องการมากขึ้น ตัวอย่างเช่น การผลิตอาหาร เครื่องดื่ม เครื่องแต่งกาย อุปกรณ์การสื่อสาร ยานพาหนะ ที่อยู่อาศัย ของใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

4.4 จิตรู้เคารพ (Respectful Mind)

เป็นลักษณะของจิตของผู้ที่เปิดใจยอมรับและเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล พร้อมทั้งจะเรียนรู้การทำงานร่วมกับผู้อื่น รู้จักเคารพและให้เกียรติผู้อื่น การมีจิตรู้เคารพจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าจิตด้านอื่นๆ ในยุคที่ต้องมีการติดต่อสื่อสารกับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน การรู้จักเคารพผู้อื่นควรจะเป็นการแสดงออกทั้งการพูดและการกระทำยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคลรวมทั้งเคารพในผลงานของผู้อื่น โดยการให้เกียรติในการอ้างอิงและไม่นำมาลอกเลียนโดยไม่ได้รับอนุญาต การมีจิตรู้เคารพจะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความรัก สามัคคี และ

ให้เกียรติกัน แม้จะมาจากเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรมที่แตกต่างกันก็ตาม

4.5 จิตรู้จริยธรรม (Ethical Mind)

เป็นลักษณะของจิตของผู้ที่มีจุดยืนทางจริยธรรมที่กระทำสิ่งใดโดยคำนึงถึงความถูกต้อง สามารถควบคุมตนเองให้ปฏิบัติดีตามหลักจริยธรรมเป็นพลเมืองดี รู้จักสิทธิและรับผิดชอบต่อนหน้าที่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และไม่เห็นแก่ตัว จะเห็นว่าในสังคมปัจจุบันมีปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น อาชญากรรม ปัญหาครอบครัวแตกแยก การทุจริตคอร์รัปชัน การทะเลาะวิวาท การเอาัดเอาเปรียบกัน เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ล้วนแต่มีรากเหง้ามาจาก การขาดจริยธรรมทั้งสิ้น ดังนั้นการมีจิตรู้จริยธรรมจึงเปรียบเสมือนสิ่งยึดเหนี่ยวให้คนประพฤติดี ประพฤติชอบ เป็นสมาชิกที่ดีในองค์กร รวมทั้งเป็นพลเมืองและพลโลกที่ดี แม้ว่าการเป็นคนเก่งจะเป็นคุณสมบัติที่สำคัญในการทำงาน แต่การเป็นคนดี คือ มีจิตรู้จริยธรรม ก็น่าจะสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน และควรมีควบคู่กันไปเสมอ

การเสริมสร้างให้บัณฑิตไทยมีจิต 5 ลักษณะสำหรับอนาคตเป็นการสร้างให้บัณฑิตไทยมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่ครอบคลุมทั้งในแง่การเสริมสร้างความเป็นคนเก่งและคนดี ซึ่งจะเป็นความภาคภูมิใจของประเทศไทยที่มีทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าในสายตาของประชาคมอาเซียน

บทสรุป

แนวทางการเสริมสร้างคุณลักษณะบัณฑิตไทยในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียนมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างบัณฑิตไทยให้สามารถดำรงชีวิตในประชาคมอาเซียนได้อย่างมีความสุข และสามารถใช้ศักยภาพได้อย่างสร้างสรรค์

จะต้องมีความรู้และความสามารถในการสื่อสาร มีความรู้ความเข้าใจในประเทศอาเซียน มีความสามารถในการสื่อสาร มีอุปนิสัยของการเป็นนักคิดที่ดีและมีจิต 5 ลักษณะสำหรับอนาคตอีกด้วย หากมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาต่างๆ สามารถเตรียมบัณฑิตให้มีคุณลักษณะดังกล่าวได้อย่างครบถ้วนแล้ว การก้าวประชาคมอาเซียนก็ไม่ใช่เรื่องที่น่ากลัวอีกต่อไป แต่กลับเป็นการเพิ่มโอกาสให้กับบัณฑิตไทยได้แสดงศักยภาพในประชาคมอาเซียนและประชาคมโลก

เอกสารอ้างอิง

กรมอาเซียน,กระทรวงการต่างประเทศ.

(28 มีนาคม 2556) **ประชาคมอาเซียน.**

<http://www.mfa.go.th/asean/contents/files/asean-media-center-20130104-171510-396945.pdf>.

Costa, A. and Kallick, B. (2000). **Habits of Mind.**

A Developmental Series. Alexandria, VA : Association for Supervision and Curriculum Development.

Gardner, Howard. (2009). **Five Minds for the**

future. Boston : Harvard Business School Press

